

गाथिनो विश्वामित्रः। वैश्वानरोऽग्निः। जगती

वैश्वानरायं पृथुपाजसे विपो रत्ना विधन्त धरुणेषु गातवे।

अग्निर्हि देवाँ अमृतौ दुवस्यत्यथा धर्माणि सनता न दूदुषत् ॥ ३.००३.०१

पृथुपाजसे- प्रभूतबलाय। गातवे- सन्मार्गभूताय। वैश्वानराय- सर्वजनहितायाग्नये। विपः- मेधाविनः। रत्ना- रमणीयभावनैः। विधन्त- परिचर्या कुर्वन्ति। अमृतः- मरणरहितः। अग्निः। हि- खलु। देवान्- देवताः। दुवस्यति- परिचरति। अथ- अनन्तरम्। सनता- सनातनान्। धर्माणि- धर्मान्। न दूदुषत्- न दूषयति ॥१॥

अन्तर्दूतो रोदसी दस्म ईयते होता निषत्तो मनुषः पुरोहितः।

क्षयं बृहन्तं परि भूषति द्युभिर्देवेभिरग्निरिषितो धियावसुः ॥ ३.००३.०२

रोदसी- द्यावापृथिव्योः। अन्तः- मध्ये। दूतः। दस्मः- दर्शनीयः। ईयते- सरति। होता- देवानामाह्वाता। निषत्तो- निषण्णः। मनुषः- मनुष्यस्य। पुरोहितः। द्युभिः- स्वभाभिः। बृहन्तम्- महान्तम्। क्षयम्- निवासम्। परि भूषति- अलङ्करोति। अग्निः। देवेभिः- देवताभिः। इषितः- कामितः प्रेरितो वा। धियावसुः- धारणया वृत्तिस्तम्भकरो भवति ॥२॥

केतुं यज्ञानां विदथस्य साधनं विप्रासो अग्निं महयन्त चित्तिभिः।

अपांसि यस्मिन्नाधि संदधुर्गिरस्तस्मिन्सुम्नानि यजमान आ चके ॥ ३.००३.०३

यज्ञानाम्- दानानां पूजानां सङ्गतिकरणानाम्। केतुम्- प्रज्ञापकम्। विदथस्य- उपासनस्य। साधनम्। अग्निम्। चित्तिभिः- स्वप्रज्ञाभिः। विप्रासः- मेधाविनः। महयन्त- अवर्धयन्। यस्मिन्। गिरः- स्तोतारः। अपांसि- कर्माणि। संदधुः- सम्यक् धृतवन्तः। तस्मिन्। यजमानः। सुम्नानि- सुखानि। आ चके- कामयते ॥३॥

पिता यज्ञानामसुरो विपश्चिता विमानमग्निर्वयुनं च वाघताम्।

आ विवेश रोदसी भूरिवर्षसा पुरुप्रियो भन्दते धामभिः कविः ॥ ३.००३.०४

यज्ञानाम्- पूजानां दानानां सङ्गतिकरणानाम्। पिता- पालकः। विपश्चिताम्- विशेषदर्शिनम्।
असुरः- प्राणदः। वाघताम्- मन्त्रपूतानाम्। विमानम्- फलविमाता। वयुनम्- ज्ञानभूतः।
भूरिवर्षसा- स्वप्रभूतरूपेण। रोदसी- द्यावापृथिव्यौ। आ विवेश- प्रविष्टवान्। पुरुप्रियः-
प्रभूतप्रेमपात्रः। कविः- सूक्ष्मदर्शी। धामभिः- भूर्भुवरादिसाधनभूमिकाभिः। भन्दते- स्तूयते ॥४॥

चन्द्रमग्निं चन्द्ररथं हरिव्रतं वैश्वानरमप्सुषदं स्वर्विदम्।

विगाहं तूर्णिं तविषीभिरावृतं भूर्णिं देवास इह सुश्रियं दधुः ॥ ३.००३.०५

चन्द्रम्- आह्लादकम्। चन्द्ररथम्- आह्लादकगतिम्। हरिव्रतम्- आकर्षकनियतियुक्तम्।
अप्सुषदम्- मूलशक्तिधारास्थम्। स्वर्विदम्- स्वर्गज्ञम्। विगाहम्- विगाहमानम्। तूर्णिं-
क्षिप्रगामिनम्। तविषीभिरावृतम्- शक्तिभिर्युतम्। भूर्णिं- भरणशीलम्। सुश्रियम्- सुमङ्गलम्।
वैश्वानरम्- सर्वजनहितम्। अग्निम्। इह- अत्र। देवासः- देवताः। दधुः- धारयन्ति ॥५॥

अग्निर्देवेभिर्मनुषश्च जन्तुभिस्तन्वानो यज्ञं पुरुपेशसं धिया।

रथीरन्तरीयते साधदिष्टिभिर्जीरो दमूना अभिशस्तिचातनः ॥ ३.००३.०६

जीरः- स्तुतः। दमूनाः- दमयुक्तः। अभिशस्तिचातनः- रक्षोघ्नः। अग्निः। देवेभिः- देवैः। मनुषश्च
जन्तुभिः- मनुष्यैः। पुरुपेशसम्- बहुरूपम्। यज्ञम्। धिया- मनसा बुद्ध्या चित्तधारणया।
तन्वानः- विस्तारयन्। रथीः- महारथः। साधदिष्टिभिः- यज्ञसाधकैः। अन्तः- हृदि। ईयते-
सरति ॥६॥

अग्ने जरस्व स्वपत्य आयुन्यूजा पिन्वस्व समिषो दिदीहि नः।

वयांसि जिन्व बृहत्तश्च जागृव उशिग्देवानामसि सुक्रतुर्विपाम् ॥ ३.००३.०७

अग्ने । स्वपत्ये आयुनि- शोभनसन्ततेर्दीर्घायुषो निमित्ते । जरस्व- स्तुहि । ऊर्जा- शक्तीः ।
पिन्वस्व- तर्पय । नः- अस्मदर्थम् । इषः- एषणाः । सम्- सम्यक् । दीदिहि- उद्दीपयस्व । जागृवे-
जागरणशील । बृहतः- महतः । वयांसि- अन्नानि । जिन्व- प्रयच्छ । विपाम्- मेधाविनाम् ।
सुक्रतुः- शोभनप्रज्ञः । देवानाम्- देवतानाम् । उशिक्- काम्यः । असि- भवसि ॥७॥

विशपतिं यहमतिथिं नरः सदा यन्तारं धीनामुशिजं च वाघताम् ।

अध्वराणां चेतनं जातवेदसं प्र शंसन्ति नमसा जूतिभिर्वृधे ॥ ३.००३.०८

विशपतिम्- प्रजापालकम् । यहम्- महान्तम् । अतिथिम् । सदा- सततम् । धीनाम्- बुद्धीनाम् ।
यन्तारम्- नियन्तारम् । वाघताम्- मन्त्रपूतानाम् । उशिजम्- काम्यम् । अध्वराणाम्-
ध्वररहितहितकर्मणाम् । चेतनम् । जातवेदसम्- जातप्रज्ञम् । अग्निम् । नरः- मनुष्याः । जूतिभिः-
क्षिप्रकर्मभिः । नमसा- वन्दनेन । वृधे- स्ववृद्धयै । प्र शंसन्ति- प्रकर्षेण स्तुवन्ति ॥८॥

विभावा देवः सुरणः परि क्षितीरग्निर्बभूव शवसा सुमद्रथः ।

तस्य व्रतानि भूरिपोषिणो वयमुप भूषेम दमे आ सुवृक्तिभिः ॥ ३.००३.०९

विभावा- दीप्तिमान् । देवः- अर्हः । सुरणः- सुरममाणः । सुमद्रथः- शोभनरथः । अग्निः । शवसा-
स्वबलेन । क्षितीः- भूमिकाः । परि- परितः । बभूव- अभवत् । दमे- अस्मद्बुद्धे । सुवृक्तिभिः-
शोभनमन्त्रैः । तस्य । भूरिपोषिणः- प्रभूतपोषकस्य । व्रतानि- नियतीः । वयम् । आ- आभिमुख्येन ।
उप भूषेम- अलङ्कर्मः ॥९॥

वैश्वानर तव धामान्या चके येभिः स्वर्विदभवो विचक्षण ।

जात आपृणो भुवनानि रोदसी अग्ने ता विश्वा परिभूरसि त्मना ॥ ३.००३.१०

विचक्षण- हे विशेषदर्शिन् । वैश्वानर- सर्वभूतहित । येभिः- याभिः । स्वर्वित्- स्वर्गज्ञः । अभवः ।
ताः । तव- भवतः । धामानि- अध्यात्मसाधनभूमिकाः । आ चके- कामये । जातः- आविर्भूत एव ।

भुवनानि- लोकान् । रोदसी- द्यावापृथिव्यौ । आपृणः- अपूरयः । अग्ने । त्मना- स्वतः । ता-
तानि । विश्वा- सर्वाणि भुवनानि । परिभूरसि- परितो भवसि ॥१० ॥

वैश्वानरस्य दंसनाभ्यो बृहदरिणादेकः स्वपस्यया कविः ।

उभा पितरा महयन्नजायताग्निर्द्यावापृथिवी भूरिरेतसा ॥ ३.००३.११

वैश्वानराय- सर्वजनहिताय । दंसनाभ्यः- तोषकारिणीभ्यः क्रियाभ्यः । बृहत्- महल्लभ्यते । एकः ।

कविः- क्रान्तदर्शी । स्वपस्यया- स्वशोभनकर्मणा । अरिणात्- यच्छति । अग्निः । उभा पितरा ।

भूरिरेतसा- प्रभूतवीर्ये । द्यावापृथिवी- द्यावापृथिव्यौ । महयन्- वर्धयन् । अजायत- प्रादुर्बभूव ॥११ ॥

Dr. Rangaraj